

ceteris plus mille assibus legatorum nomine mortis causa capere permissum non est: sed et haec lex non perfectit quod voluit; qui enim verbi gratia quinque milium aris patrimonium habebat, poterat quinque hominibus singulis milenos asses legando totum patrimonium erogare. — 226. Ideo postea lata est lex Voconia qua cautum est, ne cui plus legatorum nomine mortis causa capere liceret, quam heredes caperent: ex qua lege plane quidem aliquid utique heredes habere videbantur, sed tamen fere vitium simile nascebatur; nam in multis legatariorum personis distributo patrimonio, poterat adeo heredi minimum relinquere (testator), ut non expediret heredi huius lucri gratia totius hereditatis onera sustinere. — 227. Lata est itaque lex Falcidia, qua cautum est ne plus legare liceat quam dodrantem: itaque necesse est ut heres quartam partem hereditatis habeat, et hoc nunc iure utimur. — 228. In libertatibus quoque dandis nimiam licentiam compevit lex Furia Caninia, sicut in primo commentario retulimus.

229. Ante heredis institutionem inutiliter legatur, scilicet quia testamenta vim ex institutione heredis accipiunt, et ob id velut caput et fundamentum intelligitur totius testamenti heredis institutio. — 230. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari potest. — 231. Nostri praecipuos nec tutorem eo loco dari posse existimant: sed Laebo et Proculus tutorem posse dari (putant), quod nihil ex hereditate erogatur tutoris datione. — 232. Post mortem quoque heredis inutiliter legatur, id est hoc modo: CUM HERES MEUS MORTUUS ERIT, DO LEGO, aut DATO. Ita autem recte legatur cum heres morietur; quia non post mortem heredis relinquatur, sed ultimo vite eius tempore. Rursum ita non potest legari: PRIDIE QUAM HERES MEUS MORIETUR, quod non pretiosa ratione receptum videtur. — 233. Eadem et de libertatibus dicta intelligemus. — 234. Tutor vero an post mortem heredis dari possit, quaerentibus eadem forsitan poterit esse quaestio, qua de (eo) agitur qui ante heredem institutionem datur.

235. Poena quoque nomine inutiliter legatur. Poena autem nomine legari videtur, quod coercendi heredis causa relinquatur, quo magis heres aliquid faciat aut non faciat; velut quod ita legatur: SI HERES MEUS FILIAM SUAM TITIO IN MATRIMONIUM COLLOCAVERIT, X (milia) SEIO DATO; vel ita SI FILIAM TITIO IN MATRIMONIUM NON COLLOCAVERIT, X (milia) TITIO DATO. Sed et si heres verbi gratia intra biennium monumentum sibi non fecerit, X Titio dari iusserit, poena nomine legatur.

Itaque ex ipsa definitione multas similes species. fingere possumus.

236. Nec libertas quidem poena nomine dari potest; quamvis de ea re fuerit quaestio. — 237. De tutore vero nihil possumus quaerere, quia non potest datione tutoris heres compelli quidquam facere aut non facere: ideoque nec datur poena nomine; tutor (et si) datus fuerit, magis sub conditione, quam poena nomine datus videbitur. — 238. Incerta personae legatum inutiliter relinquatur. Incerta autem videtur persona, quam per incertam opinionem animo suo testator subicit, velut si ita legatum sit: QUI PRIMUS AD FUNUS MEUM VENERIT (ei heres) MEUS X (milia) DATO. Idem iuris est si generaliter omnibus legaverim, quicumque ad funus meum venerint: in eadem causa est, quod ita relinquatur: QUICUNQUE FILIO MEO IN MATRIMONIUM FILIAM SUAM COLLOCAVERIT, EI HERES MEUS X MILIA DATO. Illud quoque in eadem causa est, quod ita relinquatur: QUI POST TESTAMENTUM CONSULES DESIGNATI ERUNT; (nam) aequae incertis personis legari videtur, et denique aliae multae huiusmodi species sunt. Sub certa vero demonstratione incertae personae recte legatur, velut: EX COGNATIS MEIS QUI NUNC SUNT, QUI PRIMUS AD FUNUS MEUM VENERIT, EI X MILIA HERES MEUS DATO. — 239. Libertas quoque non videtur incertae personae dari posse, quia lex Furia Caninia iubet nominatim servos liberari. — 240. Tutor quoque certus dari debet. — 241. Postumo quoque alieno inutiliter legatur; est autem alienus postumus, qui natus inter suos heredes testatori futurus non est: ideoque ex emancipato quoque filio conceptus nepos extraneus.

est eius. uxor, extraneus postumus patri contingit. — 242. Ac ne heres quidem potest institui postumus alienus; est enim incerta persona. — 243. Cetera vero quae supra diximus, ad legata proprie pertinent; quamquam non immerito quibusdam placeat, poena nomine heredem institui non posse; nihil enim intererit, utrum legatum dare iubeatur heres si fecerit aliquid aut non fecerit, an coheres ei adiciatur; quia tam heredis adjectione, quam legati datione compellitur ut aliquid contra propositum suum faciat.

244. An ei, qui in potestate sit eius quem heredem instituimus, recte legemus, quaeritur. Servius recte legari probat; sed evanesce legatum, si, quo tempore dies legatorum cadere solet, adhuc in potestate sit:

1. Inst. II, 23. — 2. Id. — 3. Id. — 4. Id. — 5. Id. — 6. Id. — 7. Id. — 8. Id. — 9. Id. — 10. Id. — 11. Id. — 12. Id. — 13. Id. — 14. Id. — 15. Id. — 16. Id. — 17. Id. — 18. Id. — 19. Id. — 20. Id. — 21. Id. — 22. Id. — 23. Id. — 24. Id. — 25. Id. — 26. Id. — 27. Id. — 28. Id. — 29. Id. — 30. Id. — 31. Id. — 32. Id. — 33. Id. — 34. Id. — 35. Id. — 36. Id. — 37. Id. — 38. Id. — 39. Id. — 40. Id. — 41. Id. — 42. Id. — 43. Id. — 44. Id. — 45. Id. — 46. Id. — 47. Id. — 48. Id. — 49. Id. — 50. Id. — 51. Id. — 52. Id. — 53. Id. — 54. Id. — 55. Id. — 56. Id. — 57. Id. — 58. Id. — 59. Id. — 60. Id. — 61. Id. — 62. Id. — 63. Id. — 64. Id. — 65. Id. — 66. Id. — 67. Id. — 68. Id. — 69. Id. — 70. Id. — 71. Id. — 72. Id. — 73. Id. — 74. Id. — 75. Id. — 76. Id. — 77. Id. — 78. Id. — 79. Id. — 80. Id. — 81. Id. — 82. Id. — 83. Id. — 84. Id. — 85. Id. — 86. Id. — 87. Id. — 88. Id. — 89. Id. — 90. Id. — 91. Id. — 92. Id. — 93. Id. — 94. Id. — 95. Id. — 96. Id. — 97. Id. — 98. Id. — 99. Id. — 100. Id. — 101. Id. — 102. Id. — 103. Id. — 104. Id. — 105. Id. — 106. Id. — 107. Id. — 108. Id. — 109. Id. — 110. Id. — 111. Id. — 112. Id. — 113. Id. — 114. Id. — 115. Id. — 116. Id. — 117. Id. — 118. Id. — 119. Id. — 120. Id. — 121. Id. — 122. Id. — 123. Id. — 124. Id. — 125. Id. — 126. Id. — 127. Id. — 128. Id. — 129. Id. — 130. Id. — 131. Id. — 132. Id. — 133. Id. — 134. Id. — 135. Id. — 136. Id. — 137. Id. — 138. Id. — 139. Id. — 140. Id. — 141. Id. — 142. Id. — 143. Id. — 144. Id. — 145. Id. — 146. Id. — 147. Id. — 148. Id. — 149. Id. — 150. Id. — 151. Id. — 152. Id. — 153. Id. — 154. Id. — 155. Id. — 156. Id. — 157. Id. — 158. Id. — 159. Id. — 160. Id. — 161. Id. — 162. Id. — 163. Id. — 164. Id. — 165. Id. — 166. Id. — 167. Id. — 168. Id. — 169. Id. — 170. Id. — 171. Id. — 172. Id. — 173. Id. — 174. Id. — 175. Id. — 176. Id. — 177. Id. — 178. Id. — 179. Id. — 180. Id. — 181. Id. — 182. Id. — 183. Id. — 184. Id. — 185. Id. — 186. Id. — 187. Id. — 188. Id. — 189. Id. — 190. Id. — 191. Id. — 192. Id. — 193. Id. — 194. Id. — 195. Id. — 196. Id. — 197. Id. — 198. Id. — 199. Id. — 200. Id. — 201. Id. — 202. Id. — 203. Id. — 204. Id. — 205. Id. — 206. Id. — 207. Id. — 208. Id. — 209. Id. — 210. Id. — 211. Id. — 212. Id. — 213. Id. — 214. Id. — 215. Id. — 216. Id. — 217. Id. — 218. Id. — 219. Id. — 220. Id. — 221. Id. — 222. Id. — 223. Id. — 224. Id. — 225. Id. — 226. Id. — 227. Id. — 228. Id. — 229. Id. — 230. Id. — 231. Id. — 232. Id. — 233. Id. — 234. Id. — 235. Id. — 236. Id. — 237. Id. — 238. Id. — 239. Id. — 240. Id. — 241. Id. — 242. Id. — 243. Id. — 244. Id. — 245. Id. — 246. Id. — 247. Id. — 248. Id. — 249. Id. — 250. Id. — 251. Id. — 252. Id. — 253. Id. — 254. Id. — 255. Id. — 256. Id. — 257. Id. — 258. Id. — 259. Id. — 260. Id. — 261. Id. — 262. Id. — 263. Id. — 264. Id. — 265. Id. — 266. Id. — 267. Id. — 268. Id. — 269. Id. — 270. Id. — 271. Id. — 272. Id. — 273. Id. — 274. Id. — 275. Id. — 276. Id. — 277. Id. — 278. Id. — 279. Id. — 280. Id. — 281. Id. — 282. Id. — 283. Id. — 284. Id. — 285. Id. — 286. Id. — 287. Id. — 288. Id. — 289. Id. — 290. Id. — 291. Id. — 292. Id. — 293. Id. — 294. Id. — 295. Id. — 296. Id. — 297. Id. — 298. Id. — 299. Id. — 300. Id. — 301. Id. — 302. Id. — 303. Id. — 304. Id. — 305. Id. — 306. Id. — 307. Id. — 308. Id. — 309. Id. — 310. Id. — 311. Id. — 312. Id. — 313. Id. — 314. Id. — 315. Id. — 316. Id. — 317. Id. — 318. Id. — 319. Id. — 320. Id. — 321. Id. — 322. Id. — 323. Id. — 324. Id. — 325. Id. — 326. Id. — 327. Id. — 328. Id. — 329. Id. — 330. Id. — 331. Id. — 332. Id. — 333. Id. — 334. Id. — 335. Id. — 336. Id. — 337. Id. — 338. Id. — 339. Id. — 340. Id. — 341. Id. — 342. Id. — 343. Id. — 344. Id. — 345. Id. — 346. Id. — 347. Id. — 348. Id. — 349. Id. — 350. Id. — 351. Id. — 352. Id. — 353. Id. — 354. Id. — 355. Id. — 356. Id. — 357. Id. — 358. Id. — 359. Id. — 360. Id. — 361. Id. — 362. Id. — 363. Id. — 364. Id. — 365. Id. — 366. Id. — 367. Id. — 368. Id. — 369. Id. — 370. Id. — 371. Id. — 372. Id. — 373. Id. — 374. Id. — 375. Id. — 376. Id. — 377. Id. — 378. Id. — 379. Id. — 380. Id. — 381. Id. — 382. Id. — 383. Id. — 384. Id. — 385. Id. — 386. Id. — 387. Id. — 388. Id. — 389. Id. — 390. Id. — 391. Id. — 392. Id. — 393. Id. — 394. Id. — 395. Id. — 396. Id. — 397. Id. — 398. Id. — 399. Id. — 400. Id. — 401. Id. — 402. Id. — 403. Id. — 404. Id. — 405. Id. — 406. Id. — 407. Id. — 408. Id. — 409. Id. — 410. Id. — 411. Id. — 412. Id. — 413. Id. — 414. Id. — 415. Id. — 416. Id. — 417. Id. — 418. Id. — 419. Id. — 420. Id. — 421. Id. — 422. Id. — 423. Id. — 424. Id. — 425. Id. — 426. Id. — 427. Id. — 428. Id. — 429. Id. — 430. Id. — 431. Id. — 432. Id. — 433. Id. — 434. Id. — 435. Id. — 436. Id. — 437. Id. — 438. Id. — 439. Id. — 440. Id. — 441. Id. — 442. Id. — 443. Id. — 444. Id. — 445. Id. — 446. Id. — 447. Id. — 448. Id. — 449. Id. — 450. Id. — 451. Id. — 452. Id. — 453. Id. — 454. Id. — 455. Id. — 456. Id. — 457. Id. — 458. Id. — 459. Id. — 460. Id. — 461. Id. — 462. Id. — 463. Id. — 464. Id. — 465. Id. — 466. Id. — 467. Id. — 468. Id. — 469. Id. — 470. Id. — 471. Id. — 472. Id. — 473. Id. — 474. Id. — 475. Id. — 476. Id. — 477. Id. — 478. Id. — 479. Id. — 480. Id. — 481. Id. — 482. Id. — 483. Id. — 484. Id. — 485. Id. — 486. Id. — 487. Id. — 488. Id. — 489. Id. — 490. Id. — 491. Id. — 492. Id. — 493. Id. — 494. Id. — 495. Id. — 496. Id. — 497. Id. — 498. Id. — 499. Id. — 500. Id. — 501. Id. — 502. Id. — 503. Id. — 504. Id. — 505. Id. — 506. Id. — 507. Id. — 508. Id. — 509. Id. — 510. Id. — 511. Id. — 512. Id. — 513. Id. — 514. Id. — 515. Id. — 516. Id. — 517. Id. — 518. Id. — 519. Id. — 520. Id. — 521. Id. — 522. Id. — 523. Id. — 524. Id. — 525. Id. — 526. Id. — 527. Id. — 528. Id. — 529. Id. — 530. Id. — 531. Id. — 532. Id. — 533. Id. — 534. Id. — 535. Id. — 536. Id. — 537. Id. — 538. Id. — 539. Id. — 540. Id. — 541. Id. — 542. Id. — 543. Id. — 544. Id. — 545. Id. — 546. Id. — 547. Id. — 548. Id. — 549. Id. — 550. Id. — 551. Id. — 552. Id. — 553. Id. — 554. Id. — 555. Id. — 556. Id. — 557. Id. — 558. Id. — 559. Id. — 560. Id. — 561. Id. — 562. Id. — 563. Id. — 564. Id. — 565. Id. — 566. Id. — 567. Id. — 568. Id. — 569. Id. — 570. Id. — 571. Id. — 572. Id. — 573. Id. — 574. Id. — 575. Id. — 576. Id. — 577. Id. — 578. Id. — 579. Id. — 580. Id. — 581. Id. — 582. Id. — 583. Id. — 584. Id. — 585. Id. — 586. Id. — 587. Id. — 588. Id. — 589. Id. — 590. Id. — 591. Id. — 592. Id. — 593. Id. — 594. Id. — 595. Id. — 596. Id. — 597. Id. — 598. Id. — 599. Id. — 600. Id. — 601. Id. — 602. Id. — 603. Id. — 604. Id. — 605. Id. — 606. Id. — 607. Id. — 608. Id. — 609. Id. — 610. Id. — 611. Id. — 612. Id. — 613. Id. — 614. Id. — 615. Id. — 616. Id. — 617. Id. — 618. Id. — 619. Id. — 620. Id. — 621. Id. — 622. Id. — 623. Id. — 624. Id. — 625. Id. — 626. Id. — 627. Id. — 628. Id. — 629. Id. — 630. Id. — 631. Id. — 632. Id. — 633. Id. — 634. Id. — 635. Id. — 636. Id. — 637. Id. — 638. Id. — 639. Id. — 640. Id. — 641. Id. — 642. Id. — 643. Id. — 644. Id. — 645. Id. — 646. Id. — 647. Id. — 648. Id. — 649. Id. — 650. Id. — 651. Id. — 652. Id. — 653. Id. — 654. Id. — 655. Id. — 656. Id. — 657. Id. — 658. Id. — 659. Id. — 660. Id. — 661. Id. — 662. Id. — 663. Id. — 664. Id. — 665. Id. — 666. Id. — 667. Id. — 668. Id. — 669. Id. — 670. Id. — 671. Id. — 672. Id. — 673. Id. — 674. Id. — 675. Id. — 676. Id. — 677. Id. — 678. Id. — 679. Id. — 680. Id. — 681. Id. — 682. Id. — 683. Id. — 684. Id. — 685. Id. — 686. Id. — 687. Id. — 688. Id. — 689. Id. — 690. Id. — 691. Id. — 692. Id. — 693. Id. — 694. Id. — 695. Id. — 696. Id. — 697. Id. — 698. Id. — 699. Id. — 700. Id. — 701. Id. — 702. Id. — 703. Id. — 704. Id. — 705. Id. — 706. Id. — 707. Id. — 708. Id. — 709. Id. — 710. Id. — 711. Id. — 712. Id. — 713. Id. — 714. Id. — 715. Id. — 716. Id. — 717. Id. — 718. Id. — 719. Id. — 720. Id. — 721. Id. — 722. Id. — 723. Id. — 724. Id. — 725. Id. — 726. Id. — 727. Id. — 728. Id. — 729. Id. — 730. Id. — 731. Id. — 732. Id. — 733. Id. — 734. Id. — 735. Id. — 736. Id. — 737. Id. — 738. Id. — 739. Id. — 740. Id. — 741. Id. — 742. Id. — 743. Id. — 744. Id. — 745. Id. — 746. Id. — 747. Id. — 748. Id. — 749. Id. — 750. Id. — 751. Id. — 752. Id. — 753. Id. — 754. Id. — 755. Id. — 756. Id. — 757. Id. — 758. Id. — 759. Id. — 760. Id. — 761. Id. — 762. Id. — 763. Id. — 764. Id. — 765. Id. — 766. Id. — 767. Id. — 768. Id. — 769. Id. — 770. Id. — 771. Id. — 772. Id. — 773. Id. — 774. Id. — 775. Id. — 776. Id. — 777. Id. — 778. Id. — 779. Id. — 780. Id. — 781. Id. — 782. Id. — 783. Id. — 784. Id. — 785. Id. — 786. Id. — 787. Id. — 788. Id. — 789. Id. — 790. Id. — 791. Id. — 792. Id. — 793. Id. — 794. Id. — 795. Id. — 796. Id. — 797. Id. — 798. Id. — 799. Id. — 800. Id. — 801. Id. — 802. Id. — 803. Id. — 804. Id. — 805. Id. — 806. Id. — 807. Id. — 808. Id. — 809. Id. — 810. Id. — 811. Id. — 812. Id. — 813. Id. — 814. Id. — 815. Id. — 816. Id. — 817. Id. — 818. Id. — 819. Id. — 820. Id. — 821. Id. — 822. Id. — 823. Id. — 824. Id. — 825. Id. — 826. Id. — 827. Id. — 828. Id. — 829. Id. — 830. Id. — 831. Id. — 832. Id. — 833. Id. — 834. Id. — 835. Id. — 836. Id. — 837. Id. — 838. Id. — 839. Id. — 840. Id. — 841. Id. — 842. Id. — 843. Id. — 844. Id. — 845. Id. — 846. Id. — 847. Id. — 848. Id. — 849. Id. — 850. Id. — 851. Id. — 852. Id. — 853. Id. — 854. Id. — 855. Id. — 856. Id. — 857. Id. — 858. Id. — 859. Id. — 860. Id. — 861. Id. — 862. Id. — 863. Id. — 864. Id. — 865. Id. — 866. Id. — 867. Id. — 868. Id. — 869. Id. — 870. Id. — 871. Id. — 872. Id. — 873. Id. — 874. Id. — 875. Id. — 876. Id. — 877. Id. — 878. Id. — 879. Id. — 880. Id. — 881. Id. — 882. Id. — 883. Id. — 884. Id. — 885. Id. — 886. Id. — 887. Id. — 888. Id. — 889. Id. — 890. Id. — 891. Id. — 892. Id. — 893. Id. — 894. Id. — 895. Id. — 896. Id. — 897. Id. — 898. Id. — 899. Id. — 900. Id. — 901. Id. — 902. Id. — 903. Id. — 904. Id. — 905. Id. — 906. Id. — 907. Id. — 908. Id. — 909. Id. — 910. Id. — 911. Id. — 912. Id. — 913. Id. — 914. Id. — 915. Id. — 916. Id. — 917. Id. — 918. Id. — 919. Id. — 920. Id. — 921. Id. — 922. Id. — 923. Id. — 924. Id. — 925. Id. — 926. Id. — 927. Id. — 928. Id. — 929. Id. — 930. Id. — 931. Id. — 932. Id. — 933. Id. — 934. Id. — 935. Id. — 936. Id. — 937. Id. — 938. Id. — 939. Id. — 940. Id. — 941. Id. — 942. Id. — 943. Id. — 944. Id. — 945. Id. — 946. Id. — 947. Id. — 948. Id. — 949. Id. — 950. Id. — 951. Id. — 952. Id. — 953. Id. — 954. Id. — 955. Id. — 956. Id. — 957. Id. — 958. Id. — 959. Id. — 960. Id. — 961. Id. — 962. Id. — 963. Id. — 964. Id. — 965. Id. — 966. Id. — 967. Id. — 968. Id. — 969. Id. — 970. Id. — 971. Id. — 972. Id. — 973. Id. — 974. Id. — 975. Id. — 976. Id. — 977. Id. — 978. Id. — 979. Id. — 980. Id. — 981. Id. — 982. Id. — 983. Id. — 984. Id. — 985. Id. — 986. Id. — 987. Id. — 988. Id. — 989. Id. — 990. Id. — 991. Id. — 992. Id. — 993. Id. — 994. Id. — 995. Id. — 996. Id. — 997. Id. — 998. Id. — 999. Id. — 1000. Id. — 1001. Id. — 1002. Id. — 1003. Id. — 1004. Id. — 1005. Id. — 1006. Id. — 1007. Id. — 1008. Id. — 1009. Id. — 1010. Id. — 1011. Id. — 1012. Id. — 1013. Id. — 1014. Id. — 1015. Id. — 1016. Id. — 1017. Id. — 1018. Id. — 1019. Id. — 1020. Id. — 1021. Id. — 1022. Id. — 1023. Id. — 1024. Id. — 1025. Id. — 1026. Id. — 1027. Id. — 1028. Id. — 1029. Id. — 1030. Id. — 1031. Id. — 1032. Id. — 1033. Id. — 1034. Id. — 1035. Id. — 1036. Id. — 1037. Id. — 1038. Id. — 1039. Id. — 1040. Id. — 1041. Id. — 1042. Id. — 1043. Id. — 1044. Id. — 1045. Id. — 1046. Id. — 1047. Id. — 1048. Id. — 1049. Id. — 1050. Id. — 1051. Id. — 1052. Id. — 1053. Id. — 1054. Id. — 1055. Id. — 1056. Id. — 1057. Id. — 1058. Id. — 1059. Id. — 1060. Id. — 1061. Id. — 1062. Id. — 1063. Id. — 1064. Id. — 1065. Id. — 1066. Id. — 1067. Id. — 1068. Id. — 1069. Id. — 1070. Id. — 1071. Id. — 1072. Id. — 1073. Id. — 1074. Id. — 1075. Id. — 1076. Id. — 1077. Id. — 1078. Id. — 1079. Id. — 1080. Id. — 1081. Id. — 1082. Id. — 1083. Id. — 1084. Id. — 1085. Id. — 1086. Id. — 1087. Id. — 1088. Id. — 1089. Id. — 1090. Id. — 1091. Id. — 1092. Id. — 1093. Id. — 1094. Id. — 1095. Id. — 1096. Id. — 1097. Id. — 1098. Id. — 1099. Id. — 1100. Id. — 1101. Id. — 1102. Id. — 1103. Id. — 1104. Id. — 1105. Id. — 1106. Id. — 1107. Id. — 1108. Id. — 1109. Id. — 1110. Id. — 1111. Id. — 1112. Id. — 1113. Id. — 1114. Id. — 1115. Id. — 1116. Id. — 1117. Id. — 1118. Id. — 1119. Id. — 1120. Id. — 1121. Id. — 1122. Id. — 1123. Id. — 1124. Id. — 1125. Id. — 1126. Id. — 1127. Id. — 1128. Id. — 1129. Id. — 1130. Id. — 1131. Id. — 1132. Id. — 1133. Id. — 1134. Id. — 1135. Id. — 1136. Id. — 1137. Id. — 1138. Id. — 1139. Id. — 1140. Id. — 1141. Id. — 1142. Id. — 1143. Id. — 1144. Id. — 1145. Id. — 1146. Id. — 1147. Id. — 1148. Id. — 1149. Id. — 1150. Id. — 1151. Id. — 1152. Id. — 1153. Id. — 1154. Id. — 1155. Id. — 1156. Id. — 1157. Id. — 1158. Id. — 1159. Id. — 1160. Id. — 1161. Id. — 1162. Id. — 1163. Id. — 1164. Id. — 1165. Id. — 1166. Id. — 1167. Id. — 1168. Id. — 1169. Id. — 1170. Id. — 1171. Id. — 1172. Id. — 1173. Id. — 1174. Id. — 1175. Id. — 1176. Id. — 1177. Id. — 1178. Id. — 1179. Id. — 1180. Id. — 1181. Id. — 1182. Id. — 1183. Id. — 1184. Id. — 1185. Id. — 1186. Id. — 1187. Id. — 1188. Id. — 1189. Id. — 1190. Id. — 1191. Id. — 1192. Id. — 1193. Id. — 1194. Id. — 1195. Id. — 1196. Id. — 1197. Id. — 1198. Id. — 1199. Id. — 1200. Id. — 1201. Id. — 1202. Id. — 1203. Id. — 1204. Id. — 1205. Id. — 1206. Id. — 1207. Id. — 1208. Id. — 1209. Id. — 1210. Id. — 1211. Id. — 1212. Id. — 1213. Id. — 1214. Id. — 1215. Id. — 1216. Id. — 1217. Id. — 1218. Id. — 1219. Id. — 1220. Id. — 1221. Id. — 1222. Id. — 1223. Id. — 1224. Id. — 1225. Id. — 1226. Id. — 1227. Id. — 1228. Id. — 1229. Id. — 1230. Id. — 1231. Id. — 1232. Id. — 1233. Id. — 1234. Id. — 1235. Id. — 1236. Id. — 1237. Id. — 1238. Id. — 1239. Id. — 1240. Id. — 1241. Id. — 1242. Id. — 1243. Id. — 1244. Id. — 1245. Id. — 1246. Id. — 1247. Id. — 1248. Id. — 1249. Id. — 1250. Id. — 1251. Id. — 1252. Id. — 1253. Id. — 1254. Id. — 1255. Id. — 1256. Id. — 1257. Id. — 1258. Id. — 1259. Id. — 1260. Id. — 1261. Id. — 1262. Id. — 1263. Id. — 1264. Id. — 1265. Id. — 1266. Id. — 1267. Id. — 1268. Id. — 1269. Id. — 1270. Id. — 1271. Id. — 1272. Id. — 1273. Id. — 1274. Id. — 1275. Id. — 1276. Id. — 1277. Id. — 1278. Id. — 1279. Id. — 1280. Id. — 1281. Id. — 1282. Id. — 1283. Id. — 1284. Id. — 1285. Id. — 1286. Id. — 1287. Id. — 1288. Id. — 1289. Id. — 1290. Id. — 1291. Id. — 1292. Id. — 1293. Id. — 129

interest utrum naturales sint liberi, an adoptivi. Ita demum tamen nepos neptisve et pronepos proneptisve suorum heredum numero sunt, si procedens persona desierit in potestate parentis esse, sive morte id acciderit sive alia ratione, veluti emancipatione; nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate ejus sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. Idem et in ceteris deinceps liberorum personis dictum intelligimus. — 5. Uxor quoque quae in manu est, sua heres est, quia filiae loco est: item nurus, quae in filii manu est, nam et haec neptis loco est; sed ita demum erit sua heres, si filius cujus in manu erit, cum vater moritur, in potestate ejus non sit. Idemque dicimus et de ea quae in nepotis manu matrimonii causa sit, quia proneptis loco est. — 4. Postumi quoque, qui si vivo parente nati essent, in potestate ejus futuri forent, sui heredes sunt. — 5. Idem juris est de his quorum nomine ex lege Elia Sentia vel ex senatusconsulto post mortem patris causa probatur: nam et hi, vivo patre causa probata, in potestate ejus futuri essent. — 6. Quod etiam de eo filio, qui ex prima secundaeque emancipatione post mortem patris manumittitur, intelligemus. — 7. Igitur cum filius filiae et ex altero filio nepotes neptisve extant, pariter ad hereditatem vocantur; nec qui gradu proximior est ulteriorem excludit: aequum enim videbatur nepotes neptisve in patris sui locum portionemque succedere. Pari ratione et si nepos neptisve sit ex filio, et ex nepote pronepos proneptisve, simul omnes vocantur ad hereditatem. — 8. Et quia placebat nepotes neptisve, item pronepos proneptisve in parentis sui locum succedere, conveniens esse visum est, non in capita, sed (in) stirpes hereditatis dividi: ita ut filius partem dimidiam hereditatis ferat, et ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes extant, et ex altero filio unus forte vel duo, ex altero tres aut quatuor, ad unum aut ad duos dimidia pars pertineat, at ad tres aut quatuor altera dimidia. — 9. Si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas pertinet ex eadem lege XII tabularum ad agnatos. — 10. Vocantur autem agnati, qui legitima cognatione juncti sunt: legitima autem cognatio est ea quae per virilis sexus personas conjungitur. Itaque qui eodem patre nati sunt fratres, agnati sibi sunt, qui etiam consanguinei vocantur: nec requiritur an etiam matrem eandem habuerint. Item patruus fratris filio, et invicem is illi agnatus est. Eodem numero sunt fratres patruales inter se, id est, qui ex duobus fratribus progenerati sunt: quos plerique etiam consobrinos vocant. Qua ratione scilicet etiam ad plures gradus agnationis pervenire poterimus. — 11. Non tamen omnibus simul agnatis dat lex XII tabularum hereditatem, sed his qui tunc, cum certum est aliquem intestato decessisse, proximo gradu sunt. — 12. Nec in eo jure successio est: ideoque si agnatus proximus hereditatem omiserit, vel antequam adierit decesserit, sequentibus nihil juris ex lege competit. — 13. Ideo autem non mortis tempore quis proximus sit requirimus, sed eo tempore quo certum fuerit, aliquem intestatum decessisse, quia si quis testamento facto decesserit, melius esse visum est tunc ex iis requiri proximum, cum certum esse ceperit neminem ex eo testamento fore heredem. — 14. Quod ad feminas, tamen attinet, in hoc jure aliud in ipsarum hereditatibus, capiendis placuit, aliud in ceterorum bonis ab his capiendis: nam feminarum hereditates perinde ad nos agnationis jure redeunt, atque masculorum; nostra vero hereditates ad feminas ultra consanguineorum gradum non pertinent. Itaque soror fratri sororive legitima heres est; amita vero et fratris filia legitima heres esse (non potest. Sororis autem nobis loco est) etiam mater aut noverca, quae per in manum conventionem apud patrem nostrum jura filiae consecuta est. — 15. Si ei qui defunctus erit, sit frater et alterius fratris filius, sicut ex superioribus intelligitur, frater prior est, quia gradu praecedit: sed alia facta est juris interpretatio inter suos heredes. — 16. Quod si defuncti nullus frater extet, (sed) sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet; sed quasitum est, si dispari forte numero sint nati, ut ex uno unus vel duo, ex altero tres vel quatuor, utrum in stirpes dividenda sit hereditas, sicut inter suos heredes juris est, an potius in capita; jam dudum tamen placuit in capita dividendam esse hereditatem. Itaque quotquot erunt ab utraque parte personae, in tot portiones hereditas dividetur, ita ut singuli singulas portiones ferant. — 17. Si nullus agnatus sit, eadem lex XII tabularum gentiles ad hereditatem vocat. Qui sint autem gentiles, primo commentario retulimus; et cum illic adnumeremus totum gentilium jus in desuetudinem abiisse, supervacuum est hoc quoque loco de ea re curiosius tractare. — 18. Hactenus lex XII tabularum finitae sunt intestatorum hereditates: quod jus quemadmodum strictum fuerit, palam est intelligere. — 19.

1. Inst. III, 1, § 6. — 2. Id. 3, 1. — 3. Id. 2, 1. — 4. Id. 2, 1. — 5. Id. 2, 5 et 6. — 6. Id. 2, 7. — 7. Id. 2, 6. — 8. Id. 2, 3. — 9. Id. 2, 5. — 10. Sequitur spatium vacuum. — 11. Inst. III, 9, § 2.

Statim enim emancipati liberi nullum jus in hereditatem parentis ex ea lege habent, cum desierint sui heredes esse. — 20. Idem juris est si ideo liberi non sint in potestate patris, quia sint cum eo civitate romana donati, nec ab imperatore in potestatem redacti fuerint. — 21. Item agnati capite deminuti non admittuntur ex ea lege ad hereditatem, quia nomen agnationis capitis deminutione perimitur. — 22. Item proximo agnato non aedeunte, (ad) hereditatem nihil magis sequens jure legitimo admittitur. — 23. Item femina agnata, quaecumque consanguineorum gradum excedunt, nihil juris ex lege habent. — 24. Similiter non admittuntur cognati, qui per feminini sexus personas necessitudine junguntur: adeo quidem ut nec inter matrem et filium filiamve altro citroque hereditatis capiendae jus competat, praeterquam si per in manum conventionem consanguinitatis jura inter eos consiterint. — 25. Sed haec juris iniquitatis edicto praetoris emendata sunt. — 26. Nam liberos omnes qui legitimo jure deficiunt, vocat ad hereditatem proinde ac si in potestate parentum mortis tempore fuissent, sive soli sint, sive etiam sui heredes, id est, qui in potestate patris fuerint, concurrant. — 27. Agnatos autem capite deminutos non secundo gradu post suos heredes vocat, id est, non eo gradu vocat quo per legem vocarentur si capite minuti non essent; sed tertio proximitatis nomine: licet enim capitis deminutione jus legitimum perdidissent, certe cognationis jura retinent. Itaque si quis alius sit qui integrum jus agnationis habebit, is potior erit, etiamsi longiore gradu fuerit. — 28. Idem juris est, ut quidam putant, in ejus agnati persona qui, proximo agnato omittente hereditatem, nihilomagi jure legitimo admittitur; sed sunt qui putant hunc eodem gradu a praetore vocari, quo etiam per legem agnatis hereditas datur. — 29. Femina certe agnata quae consanguineorum gradum excedunt, tertio gradu vocantur, id est, si neque suus heres neque agnatus ullus erit. — 30. Eodem gradu vocantur etiam ea personae, quae per feminini sexus personas copulatae sunt. — 31. Liberi quoque qui in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur. — 32. Quos autem praetor vocat ad hereditatem, hi heredes ipso quidem jure non fiunt, nam praetor heredes facere non potest: per legem enim tantum vel similem juris constitutionem heredes fiunt, veluti per senatusconsultum et constitutionem principalem; sed cum eis quidem praetor dat bonorum possessionem, loco heredum constituuntur. — 33. Adhuc autem alios... complures gradus praetor facit in bonorum possessione danda, dum id agit ne quis sine successore moriatur; de quibus in his commentariis... hoc jus totum propriis commentariis... solum admonuisse sufficit... hereditatem... in... lege... post eam vocat... uxorem... — 34. Item ab intestato heredes suos et agnatos ad bonorum possessionem vocat; quibus casibus beneficium ejus in eo solo videtur aliquam utilitatem habere, quod is qui ita bonorum possessionem petit, interdicti cujus principium est quorum bonorum uti possit: cujus interdicti quae sit utilitas, suo loco proponemus. Alioquin remota quodque bonorum possessione ad eos hereditas pertinet jure civili. — 35. Ceterum saepe quibusdam ita datur bonorum possessio, ut is cui data sit, (non) obtineat hereditatem: quae bonorum possessio dicitur sine re. — 36. Nam si, verbi gratia, jure facto testamento heres institutus creverit hereditatem, sed bonorum possessionem secundum tabulas testamenti petere noluerit, contentus eo quod jure civili heres sit, nihilominus si qui nullo facto testamento ad intestati bona vocantur, possunt petere bonorum possessionem; sed sine re ad eos hereditas pertinet, cum testamento scriptus heres evincere hereditatem possit. — 37. Idem juris est si intestato aliquo mortuo suus heres noluerit petere bonorum possessionem, contentus legitimo jure; nam et agnato competit quidem bonorum possessio, sed sine re, cum evinci hereditas a filio herede possit; et illud conveniendum (ter dicitur): si ad agnatum jure civili pertinet hereditas, et hic adierit hereditatem, sed bonorum possessionem petere noluerit, etsi quis ex proximis cognatis petierit, sine re habebit bonorum possessionem propter eandem rationem. — 38. Sunt et alii quidam similes casus, quorum aliquos superiore commentario tradidimus. — 39. Nunc de libertorum bonis videamus. — 40. Olim itaque licebat libertis, patronum suum in testamento praetere; nam ita demum lex XII tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, nullo suo herede

4. Inst. III, 1, § 9. — 5. Id. 2, 7. — 6. Id. 2, 3. — 7. Id. 2, 1. — 8. Id. 2, 3. — 9. Id. 2, 7. — 10. Id. 2, 3. — 11. Id. 2, 1. — 12. Id. 2, 3. — 13. Id. 2, 3. — 14. Id. 2, 3. — 15. V. § 1, Inst. de bon. poss. Nam qui ibi praecedunt (aliquando tamen, etc.) hujus loci esse videntur. — 16. Inst. III, 9, § 1. — 17. Id. 7.

relicto. Itaque intestato quoque mortuo liberto, si is suum heredem reliquerat, nihil in bonis ejus patrono juris erat. Et, si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla videbatur esse querela: si vero vel adoptivus filius filiae, vel uxor quae in manu esset, sua heres esset, aperte iniquum erat nihil juris patrono supresse. — 41. Qua de causa postea praetoris edicto haec juris iniquitas emendata est. Sive enim faciat testamentum libertus, jubetur ita testari ut patrono suo partem dimidiam bonorum suorum relinquat; et, si aut nihil aut minus quam partem dimidiam reliquerit, datur patrono contra tabulas testamenti partem dimidiae bonorum possessio. Si vero intestatus moriatur, suo herede relicto adoptivo filio (vel) uxore quae in manu ipsius esset, vel nuru quae in manu filii ejus fuerit, datur aequae patrono adversus hos suos heredes partem dimidiae bonorum possessio. Prosumt autem libertus ad excludendum patronum naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habet, sed etiam emancipati et in adoptionem dati: si modo aliqua ex parte heredes scripti sint, aut praeterea contra tabulas testamenti bonorum possessionem ex edicto petierint; nam exhereditati nullo modo repellunt patronum. — 42. Postea lege Papia aucta sunt jura patronorum, quod ad locupletiores libertos pertinet; cautum est enim ea lege, ut ex bonis ejus qui sestertiorum patrimonium reliquerit, et pauciores quam tres liberos habeat, sive is testamento facto sive intestato mortuus erit, virilis pars patrono debeatur. Itaque cum unum filium unamve filiam heredem reliquerit libertus, perinde pars dimidia patrono debetur ac si sine ullo filio filiave moreretur: cum vero duos duasve heredes reliquerit, tertia pars debetur; si tres reliquat, repellitur patronus. — 43. In bonis libertinarum nullam injuriam antiquo jure patebantur patroni; cum enim haec in patronorum legitima tutela essent, non aliter scilicet testamentum facere poterant quam patrono auctore. Itaque, sive auctor ad testamentum faciendum factus... auctor... non erat... morte... possit patronum a bonis... repellere. — 44. Sed postea lex Papia, cum quatuor libertorum jure libertinas tutela patronorum liberaret, et eo modo... tutoris auctoritate... habuerit, virilis pars patrono debeatur... ex bonis ejus quae omnia... juris... ad patronum pertinet. — 45. Quae autem diximus de patrono, eadem intelligemus et de... patroni... vero patroni... nepote filio... — 46... quidem... lege XII tabularum patronis datum est... patronorum liberos... testamenti liberti... adoptivum... bonorum possessionem petat, trium libertorum jure lege Papia consequitur: aliter hoc jus non habet. — 47. Sed ut ex bonis libertae suae quatuor liberos habeat virilis pars ei debeatur, libertorum quidem jure... ut quidam putant; sed tamen intestata liberta mortua, verba legis Papiae faciunt ut ei virilis pars debeatur; si vero testamento facto mortua sit liberta, tale jus ei datur quale datum est... liberti contra tabulas testamenti liberti habent: quamvis parum diligenter ea pars legis scripta sit. — 48. Ex his apparet, extraneos heredes patronorum longe remotiores... jure... quod... in intestatorum bonis vel contra tabulas testamenti patrono competit. — 49. Patronae olim ante legem Papiam hoc solum jus habebant in bonis libertorum, quod etiam patronis ex lege XII tabularum datum est. Nec enim ut contra tabulas testamenti, in quo praeterea erant, vel ab intestato contra filium adoptivum vel uxorem nuntive bonorum possessionem partem dimidiae peterent, praetor similiter... — 50. Sed postea lex Papia duobus liberis honoratae ingenue patronae, libertinae tribus, eadem fere jura dedit quae ex edicto praetoris patroni habent; trium vero libertorum jure honoratae ingenue patronae habent, quae per eandem legem patrono data sunt: libertinae autem patronae non idem juris praestitit. — 51. Quod autem ad libertinarum bona pertinet, siquidem intestate decesserint, nihil novi patronae liberis honoratae lex Papia praestat. Itaque, si neque ipsa patrona, neque liberta capite deminuta sit, ex lege XII tabularum ad eam hereditas pertinet, et excluditur liberta liberti: quod juris est etiamsi liberis honorata non sit patrona; nunquam enim, sicut supra diximus, femina suum heredem habere possit. Si vero vel hujus vel illius capitis deminutio interveniat, rursus liberti libertae excludunt patronam, quia legitimo jure

1. Inst. III, 7. — 2. Id. 2, 1. et 9, § 3. — 3. Id. 7, § 2. — 4. Ita ferme scriptum esse conjicitur: « et eo modo inferret ut jam sine patroni tutoris auctoritate testari possint, praesentibus sine dubio haec esse videntur: patroni filios, nec non ceteros liberos masculos per virilem sexum decessentes, veluti nepotem ex filio, pronepotem ex nepote filio nato, in bonis libertae eadem jura habere quae ipsi patrono competunt. — 6. Totius articuli sententia heredes potest ex Ulpiano (29 fragm. 5). — 7. Sententia hae esse potest: extraneos patroni heredes in bonis liberti nihil juris habere.

capitis deminutione perempto evenit ut liberi libertae cognationis jure potiores habeantur. — 52. Cum autem testamento facto moritur liberta, ea quidem patrona quae liberis honorata non est, nihil juris habet contra libertae testamentum: et vero quae liberis honorata sit, hoc jus tribuitur per legem Papiam quod habet ex edicto patronus contra tabulas liberti. — 53. Eadem lex patronae filiae liberis honoratae patroni jura dedit; sed in hujus persona etiam unius filii (haec jus sufficit). — 54. Hactenus omnia jura quasi per indicem tetigisse satis est: alioquin diligentior interpretatio propriis commentariis exposita est. — 55. Sequitur ut de bonis latinorum libertinorum dispiciamus. — 56. Quae pars juris ut manifestior fiat, admonendi sumus, de quo alio loco diximus, eos qui nunc latini juniani dicuntur, olim ex jure quiritium servos fuisse, sed auxilio praetoris in libertatis forma servari solitos; unde etiam res eorum peculii jure ad patronos pertinere solita est. Postea vero per legem Juniam eos omnes, quos praetor in libertate tuebatur, liberos esse cepisse, et appellatos esse latinos junianos: latinos ideo, quia lex eos liberos perinde esse voluit atque si essent cives romani ingenui, qui ex urbe Roma in latinas colonias deducti latini coloniarii esse ceperunt; junianos ideo, quia per legem Juniam liberi facti sunt, etiamsi non cives romani: nam... legis Juniae lator cum intelligeret futurum, ut ea fictione res latinorum defunctorum ad patronos pertinere desinerent, ut servi decederent ut possent... eorum ad patronos pertinere, neque liberti latini hominis bona possent manumissionis jure ad patronos pertinere: necessarium existimavit, ne beneficium istis datum in injuriam patronorum converteretur, cavere... libertorum proinde ad manumissores pertinere, ac si lex lata non esset. Itaque jure quodammodo peculii bona latinorum ad manumissores... pertinent. — 57... differant ea jura quae in bonis latinorum ex lege Junia constituta sunt, ab his quae in hereditate civium romanorum libertorum observantur. — 58. Nam civis romani liberti hereditas ad extraneos heredes patroni nullo modo pertinet: ad filium autem patroni nepotesque ex filio, et pronepos ex nepote... nato, omnimodo pertinet, etiamsi (a) parente fuerint exhereditati. Latinorum autem bona tanquam peculia servorum etiam ad extraneos heredes pertinent, et ad liberos manumissoris exhereditatos non pertinent. — 59. Item civis romani liberti hereditas ad duos pluresve patronos aequaliter pertinet, licet dispar in eo servo dominum habuerint: bona vero latinorum, pro ea parte pertinent pro qua parte quisque eorum dominus fuerit. — 60. Item in hereditate civis romani liberti patronus alterius patroni filium excludit, et filius patroni alterius patroni nepotem repellit. Bona autem latinorum et ad ipsum patronum et ad alterius patroni heredem simul pertinent, pro qua parte ad ipsum manumissorem pertinet. — 61. Item si unius patroni tres forte liberi sunt, et alterius unus, hereditas civis romani liberti in capita dividitur, id est, tres fratres tres portiones ferunt, et unus quartam: bona vero latinorum pro ea parte ad successores pertinent, pro qua parte ad ipsum manumissorem pertinet. — 62. Item si alter ex his patronis suam partem in hereditate civis romani liberti spernat, vel ante moriatur quam cernat, tota hereditas ad alterum pertinet: bona autem latini pro parte decedentis patroni caduca fiunt, et ad populum pertinent. — 63. Postea Lupo et Largo consulibus senatus censuit, ut bona latinorum primum ad eos pertinerent qui eos liberasset; deinde ad liberos eorum non nominatim exhereditatos, uti quisque proximus esset; tunc antiquo jure ad heredes eorum qui liberasset, pertinerent. — 64. Quo senatusconsulto quidam (ad) actum esse putant, ut in bonis latinorum eodem jure utamur quo utimur in hereditate civium romanorum libertinorum; idemque maxime Pegaso placuit. Quae sententia aperte falsa est: nam civis romani liberti hereditas nunquam ad extraneos patroni heredes pertinet; bona autem latinorum etiam ex hoc ipso senatusconsulto, non obstantibus liberis manumissoris, etiam ad extraneos heredes pertinent. Item in hereditate civis romani liberti, liberis manumissoris nulla exhereditatio nocet: in bonis latinorum autem nocere nominatim factam exheredationem ipso senatusconsulto significatur... hoc solum eo senatusconsulto actum esse, ut manumissoris liberi qui nominatim exhereditati non sint, praerantur extraneis heredibus. — 65. Itaque et emancipatus filius patroni praeteritus, quamvis contra tabulas testamenti parentis sui bonorum possessionem non petierit, tamen extraneis heredibus in bonis latinorum potior habetur. — 66. Item filia ceteraque quos exheredes licet jure civili facere inter ceteros, quamvis id sufficiat ut ab omni hereditate patris sui summoveantur, tamen in bonis

1. Legendum videtur aut praetor aut populus romanus: utraque tamen lectio difficultatibus impugnetur. — 2. Sententia exigit: ad bona horum. — 3. Inst. III, 7, § 4. — 4. In codice tunc sit Unse evenit ut maltham vel simile aliquid. — 5. Inst. III, 7, § 3. — 6. Id. 2, 4. — 7. Id.

latini nisi nominatim a parente fuerint exheredati, potiores erunt extraneis heredibus. — 67. Item ad liberos qui ab hereditate parentis se abstinerunt. ab hereditate exheredati nullo modo dici possunt, non magis quam qui testamento silenticio preteriti sunt! — 68. Ex his omnibus satis illud apparet, si is qui latinum fecerit. — 69. Item. dispar. putant ad eos pertinere, quia nullo interveniente extraneo herede senatusconsulto locus non est. — 70. Sed si cum liberis suis etiam extraneum heredem patronus reliquerit, Caelius Sabinus ait tota bona pro virilibus partibus ad liberos defuncti pertinere, quia cum extraneus heres intervenit, non habet lex Junia locum, sed senatusconsultum. Javolenus autem ait, tantum eam partem ex senatusconsulto liberos patroni pro virilibus partibus habituros esse, quam extranei heredes ante senatusconsultum lege Junia habituri essent; reliquas vero partes pro hereditariis partibus ad eos pertinere. — 71. Item queritur, an hoc senatusconsultum ad eos patroni liberos pertineat qui ex filia neptev procreantur, id est, ut nepos meus ex filia potior sit in bonis latini mei quam extraneus heres. Item, ad maternos latinos hoc senatusconsultum pertineat, queritur; id est, ut in bonis latini materni potior sit patronae filius, quam heres extraneus matris. Cassio placuit utroque casu locum esse senatusconsulto; sed hujus sententiam plerique improbant, quia senatus de his liberis patronarum nihil sentiat qui aliam familiam sequerentur. Idque ex eo apparet quod nominatim exheredatos submovet: nam videtur de his sentire qui exheredari a parente solent, si heredes non instituantur; neque autem matri filium filiamve, neque avo materno nepotem neptemve, si eum eamve heredem non instituat, exheredare necesse est, sive de jure civili queramus, sive de edicto pretoris quo prateritis liberis contra tabulas testamenti bonorum possessio promittitur.

72. Aliquando tamen civis romanus libertus tanquam latinus moritur, veluti si latinus salvo jure patroni ab imperatore jus quirittium consecutus fuerit: nam ita divus Trajanus constituit, si latinus invito vel ignorante patrono jus quirittium ab imperatore consecutus sit. Quibus casibus, dum vivit iste libertus, ceteris civibus romanis libertis similis est, et justos liberos procreat: moritur autem latini jure, nec ei liberi ejus heredes esse possunt; et in hoc tantum habet testamenti factionem, uti patronum heredem instituat, eique, si heres esse noluerit, alium substituere possit. — 73. Et quia hac constitutione videbatur effectum, ut nunquam isti homines tanquam cives romani morerentur, quamvis eo jure postea usi essent quo vel ex lege *Elia Sentia* vel ex senatusconsulto cives romani essent; divus Hadrianus iniquitate rei motus auctor fuit senatusconsulti faciendi, ut qui ignorante vel recusante patrono ab imperatore jus quirittium consecuti essent, si eo jure postea usi essent quo ex lege *Elia Sentia* vel ex senatusconsulto, si latini mansissent, civitatem romanam consequerentur, proinde ipsi haberentur ac si lege *Elia Sentia* vel senatusconsulto ad civitatem romanam pervenissent.

74. Eorum autem, quos lex *Elia Sentia* dediticiorum numero facit, bona modo quasi *civium romanorum* libertorum, modo quasi latinorum ad patronos pertinent. — 75. Nam eorum bona qui, si in aliquo vitio non essent, manumissi cives romani futuri essent; quasi civium romanorum patronis eadem lege tribuuntur. Non tamen hi habent etiam testamenti factionem; nam id plerisque placuit, nec immerito: nam incredibile videbatur, pessimae conditionis hominibus voluisse legis latorem testamenti faciendi jus concedere. — 76. Eorum vero bona qui, si non in aliquo vitio essent, manumissi futuri latini essent, proinde tribuntur patronis ac si latini decessissent; nec me praterit, non satis in ea re legis latorem voluntatem suam verbis expressisse.

77. Videamus autem et de ea successione qua nobis ex emptione bonorum competit. — 78. Bona autem veneunt aut vivorum, aut mortuorum: vivorum, velut eorum qui fraudationis causa latitant; nec absentes defenduntur; item eorum qui ex lege Julia bonis cedunt; item iudicatorum, post tempus quod eis, partim lege XII tabularum partim edicto pretoris, ad expediendam pecuniam tribuitur. Mortuorum bona veneunt, velut eorum quibus certum est neque heredes, neque bonorum possessores, neque ullum alium justum successorem existere. — 79. Si quidem vivi bona veneant, jubet ea praetor per dies continuos XXX possideri et proscrberi; si vero mortui, post 90 dies XV. Postea jubet convenire creditores, et ex eo numero magistrum creati, id est, eum per quem bona veneant. Itaque si vivi bona veneant, in diebus. jubet;

1. Ex hoc loco quamvis multo intelligitur, liberos patroni ab ipsius hereditate abstinere, exheredatos dici non posse, et ideo extraneis heredibus in bonis latinorum praeferi. — 2. Loci sententia haec esse videtur: bona latini ad liberos manumissori ex disparibus partibus succedente, nullo extraneo herede interveniente, non pro virilibus, sed pro hereditariis partibus pertinere. — 3. Sequitur spatium vacuum. — 4. Inst. II, 15, § 7. — 5. Id. III, 7, § 4. — 6. Id. — 7. Id. — 8. Id. — 9. Ita quidem scriptum; sententia autem postulat per.

si mortui, in. nam vivi bona xxx, mortui vero xx emptori addi iubet. Quare autem tardius videntium bonorum venditionem complere jubet, illa ratio est, quia de vivis curandum erat ne facile bonorum venditiones patenter 1. — 80. Neque. pleno jure fiunt 2, sed in bonis efficiuntur. autem ita demum acquiruntur, si usucapiuntur. Interdum quidem bonorum emptoribus. quidem. si per eos. bonorum emptor 3. — 81. Item quae. aut ipse debuit, neque bonorum possessores, neque bonorum emptores ipso jure debent. de omnibus rebus. proponemus 4.

82. Sunt autem etiam alterius generis successiones, quae neque lege XII tabularum, neque praetoris edicto, sed eo jure (quod) consensu receptum est, introducta sunt 5: velut cum paterfamilias se in adoptionem dedit, mulierque in manum convenit 6. — 83. res incorporales et corporales, quaeque ei debita sunt, patri adoptivo coemptionatorive acquiruntur, exceptis iis quae per capitis deminationem pereunt, quales sunt ususfructus, operarum obligatio. quae per jusjurandum contracta est, et. legitimo iudicio 7. — 84. Sed e diverso. adoptionem dedit. coemptionatorem, aut ad patrem adoptivum. hereditarium ac alienum. ipse pater adoptivus succedit. res fit, directo tenetur jure. se adoptandum dedit. desinunt esse heredes 8. De eo vero quod. personae debeantur, licet neque pater adoptivus teneatur, neque coemptionator, neque ipse quidem qui se in adoptionem dedit, vel quae in manum convenit, maneat obligatus obligatae, quia. per capitis deminationem liberantur, tamen in eum eamve civilis 9 actio datur rescissa capitis deminatione; et si adversus hanc actionem non defendatur, quae bona eorum futura fuissent, si se alieno juri non subiecissent, universa vendere creditoribus praetor permittit 10.

85. Item si is ad quem ab intestato legitimo jure pertinet hereditas, eam hereditatem antequam cernat aut pro herede gerat, alii in jure cedat, pleno jure heres fit cui eam cesserit, perinde ac si ipse per legem ad hereditatem vocaretur. Quod si posteaquam heres extiterit, cesserit, adhuc heres manet, et ob id creditoribus ipse tenebitur; sed res corporales transferet, proinde ac si singulas in jure cessisset: debita vero pereunt, eoque modo debitorum hereditarii lucrum faciunt. — 86. Idem juris est si testamento scriptus heres, posteaquam heres extiterit, in jure cesserit hereditatem; ante aditam vero hereditatem cedendo, nihil agit. — 87. Suus autem et necessarius heres an aliquid agat in jure cedendo, queritur. Nostri praetores nihil eos agere existimant: diversa schola auctores idem eos agere putant, quod ceteri post aditam hereditatem; nihil enim interest utrum aliquis cedendo aut pro herede gerendo heres fiat, an juris necessitate hereditati adstringatur.

88. Nunc transeamus ad obligationes, quarum summa divisio in duas species deducitur: omnis enim obligatio vel ex contractu nascitur, vel ex delicto 11.

89. Et prius videamus de his quae ex contractu nascuntur. Harum quatuor genera sunt: aut enim re contrahitur obligatio, aut verbis, aut litteris, aut consensu 12.

90. Re contrahitur obligatio velut mutui datione, (quae) proprie in his fere rebus contingit quae pondere, numero, mensura constant: qualis est pecunia numerata, vinum, oleum, frumentum, aes, argentum, aurum. Quas res aut numerando, aut metiendo, aut pendendo, in hoc damus ut accipientium fiant, et quandoque nobis non eadem sed alia ejusdem naturae reddantur: unde etiam mutuum appellatum est, quia quod ita tibi a me datum est, ex meo tuum fit 13. — 91. Is quoque, qui non debitum accepit ab eo qui per errorem solvit, re obligatur 14; nam proinde ei condici potest si paret eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Unde quidam putant pupillum aut mulierem, cui sine tutoris auctoritate non debitum per errorem datum est, non teneri conditione, non magis quam mutui datione. Sed haec species obligationis non videtur ex contractu consistere, quia is qui solvendi animo dat, magis distrahere vult negotium quam contrahere 15.

92. Verbis obligatio fit ex interrogatione et responsione, velut 16: DARI

1. Inst. III, 12, § 2. Gaius dicere videtur, res quae debitoris fuerint, bonorum possessorum (id est creditorum in possessionem missorum), emptorumque non statim pleno jure fieri. — 2. Inst. III, 12, § 4. Totum sententia haec esse creditur: bonorum possessores vel emptores ipso quidem jure non posse aut debitorum ejus cuius bona veneant, conveniri, aut a creditoribus ejus conveniri; sed praetorem iis et in eos utiles actiones dare. — Inst. III, 12, § 5. Inst. III, 10, § 6. Id. § 7. — 3. Id. — 4. Universus locus ita forsitan restituendus: Sed e diverso de debitis ejus qui se in adoptionem dedit, ejusque quae in manum convenit, ad ipsum quidem coemptionatorem aut ad patrem adoptivum pertinet hereditarium ac alienum: quia enim ipse coemptionator et ipse pater adoptivus succedit, et pro herede fit, directo tenetur jure: ita autem qui se adoptandum dedit, quaeque in manum convenit, desinunt esse heredes. — 5. Verendum ne in hoc verbis vitium inteat, librarii scilicet, qui forsitan scribere debebant utilis. — 10. Inst. III, 10, § 3. — 11. Id. 15, § 2. — 12. Id. — 13. Id. 14, § 1. — 14. Id. 17, § 6. — 15. Id. 14, § 1. — 16. Id. 15.

SPONDES? SPONDEO; DABIS? DABO; PROMITTIS? PROMITTO; FIDEPROMITTIS? FIDEPROMITTO; FIDEJUBES? FIDEJUBEO; FACIES? FACIAM 1. — 93. Sed haec quidem verborum obligatio, DARI SPONDES? SPONDEO, propria civium romanorum est; cetera vero juris gentium sunt; itaque inter omnes homines, sive cives romanos sive peregrinos, valent. Et quamvis ad graecam vocem expressa fuerint, velut hoc modo: (δοσει; δωσω; αμολησει; αμολησω; πιστει κελουσι; πιστει κελουσω; ποιησει; ποιησω), haec tamen etiam inter cives romanos valent, si modo graeci sermonis intellectum habeant. Et e contrario quamvis latine enuntientur, tamen etiam inter peregrinos valent, si modo latini sermonis intellectum habeant. At illa verborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO, adeo propria civium romanorum est, ut ne quidem in graecam sermonem per interpretationem proprie transferri possit; quamvis dicatur a graeca voce figurata esse 2. — 94. Unde dicitur uno casu hoc verbo peregrinum quoque obligari posse, veluti si imperator noster principem alicujus peregrini populi de pace ita interroget, PACEM FUTURAM SPONDES? vel ipse eodem modo interrogetur. Quod nimium subtiliter dictum est; quia si quid adversus pactionem fiat, non ex stipulatu agitur, sed jure belli res vindicatur. — 95. Illud dubitari potest, si quis. — 96. obligentur: utique cum queritur de jure Romanorum; nam apud peregrinos quid juris sit, singularum civitatum iura requirentes alius.

97. Si id quod dari stipulatur, tale sit ut dari non possit, inutilis est stipulatio 3: velut si quis hominem liberum quem servum esse credebat, aut mortuum quem vivum esse credebat, aut locum sacrum vel religiosum quem putabat esse humani juris, sibi dari stipuletur, aequo inutilis est stipulatio 4. — 98. Item si quis sub ea conditione stipuletur, quae existere non potest (vel) uti si digito caelum tetigerit, inutilis est stipulatio 5; sed legatum sub impossibili conditione relictum nostri praetores proinde valere putant, ac si ea conditio adjecta non esset. Diversae scholae auctores non minus legatum inutile existimant, quam stipulationem; et sane vix idonea diversitatis ratio reddi potest. — 99. Praeterea inutilis. id quod alicujus est, id ei dari non potest 6. — 100. Denique inutilis est talis stipulatio; si quis ita dari stipuletur, POST MORTEM MEAM DARI SPONDES? vel ita, CUM MORIERIS DARI SPONDES? id est, ut in novissimum vitae tempus stipulatoris ad promissoris obligatio conferatur; nam inelegans esse visum est, ex heredis persona incipere obligationem. Rursus ita stipulari non possumus, PRIDIE QUAM MORIAR, AUT PRIDIE QUAM MORIERIS DARI SPONDES? quia non potest aliter intelligi pridie quam aliquis morietur, quam si mors secuta sit: rursus morte secuta, in praetrium redducitur stipulatio et quodammodo talis est, HEREDI MEO DARI SPONDES? quae sane inutilis est. — 101. Quaeunque de morte diximus, eadem et de capitis deminatione dicta intelligimus. — 102. Adhuc inutilis est stipulatio, si quis ad id quod interrogatus erit, non responderit 7: velut si sestertia x a te dari stipuler, et tu sestertia v mihi promittas; aut si ego pure stipuler, tu sub conditione promittas. — 103. Praeterea inutilis est stipulatio, si ei dari stipulerem cujus juri subjecti non sumus: unde illud questum est, si quis sibi et ei cujus juri subjectus non est, dari stipuletur, in quantum valeat stipulatio 8. Nostri praetores putant in universum valere, et proinde ei soli qui stipulatus sit solidum deberi, atque si extranei nomen non adiecisset; sed diversa scholae auctores. existimant pro. actionem. causa. respondet. etiam. — 104. Item inutilis est stipulatio, si ab eo stipuler qui juri meo subjectus est. is a me. in mancipio. non solum ipsi. sunt, obligari non possunt, sed ne alii quidem ulli 9. — 105. Mutuum neque stipulari, neque promittere posse palam est: quod et in surdo receptum est; quia et is qui stipulatur, verba promittentis, et qui promittit, verba stipulantis exaudire debet 10. — 106. Furiosus nullum negotium gerere potest, quia non intelligit quid agat 11. — 107. Pupillus omne negotium recte gerit, ita tamen ut, sicubi tutoris

1. Inst. III, 15, § 1. — 2. Id. — 3. Incipit materia de inutilibus stipulationibus. Quae autem hanc materiam in Epist. antecedunt, partim de fidejussoribus loquuntur, partim de his verborum obligationibus quae nulla praecedente interrogatione contrahuntur, et de his ita: — 3. Sunt et aliae obligationes, quae nulla praecedente interrogatione contrahi possunt, id est, ut si nulier, sive sponsa uxor futura, sive jam marito dotei dicat. Quod tam de mobilibus rebus, quam de fundis fieri potest. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligatur, sed et per ejus et debitor ipsius mulieris, si pecuniam quam illi dedit, sponso creditore ipse debitor in dote dixerit. Haec tamen tres personae, nulla interrogatione praecedente possunt a ditione dote legitime obligari. Aliae vero personae si pro muliere dotei viro promiserint, communi jure obligari debent, id est, ut et interrogata respondent et stipulata promittant. — 4. Item et alio casu, suo loquente et sine interrogatione alii promittente, contrahitur obligatio, id est, si libertus patrono aut donum aut munus aut operas se daturum esse praerit: in qua re supradicti liberti ipsi tam verborum solemnitate, quam jurjurandi religione retinentur. Sed nulla altera persona hoc ordine obligari potest. — 4. Inst. III, 19, § 1 et 2. — 5. Id. § 11. — 6. Locus ita, restitui fortasse potest: Praeterea inutilis est stipulatio si quis ignorans rem suam esse eam sibi dari stipulatur: nam id quod alicujus est, id ei dari non potest. — 7. Inst. III, 19, § 15 et 16. — 8. Id. § 5. — 9. Id. § 4. — 10. Id. § 7. — 11. Id. § 8.

auctoritas necessaria sit, adhibeatur, velut si ipse obligetur: nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest 1. — 108. Idem juris est in feminis, quae in tutela sunt. — 109. Sed quod diximus de pupillis, utique de eo verum est, qui jam aliquem intellectum habet; nam infans et qui infanti proximus est, non multum a furioso differt, quia hujus aetatis pupilli nullum intellectum habent; sed in his pupillis per utilitatem benignior juris interpretatio facta est 2.

110. Possumus tamen ad id quod stipulamur, aliam adhibere, qui idem stipuletur: quem vulgo adstipulatorem vocamus. — 111. Sed huic proinde actio competit, proindeque ei recte solvitur, ac nobis; sed quidquid consecutus erit, mandati iudicio nobis restituere cogetur. — 112. Ceterum potest etiam aliis verbis uti adstipulator, quam quibus nos usumus. Itaque si, verbi gratia, ego ita stipulatus sim DARI SPONDES? ille sic adstipulari potest IDEM FIDE TUA PROMITTIS? vel IDEM FIDEJUBES? vel contra. — 113. Item minus adstipulari potest, plus non potest. Itaque si ego sestertia x stipulatus sim, ille sestertia v stipulari potest; contra vero plus non potest. Item si ego pure stipulatus sim, ille sub conditione stipulari potest; contra vero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus et plus intelligitur; plus enim statim aliquid dare, minus est post tempus 3. — 114. In hoc autem jure quaedam singulari jure observantur; nam adstipulatoris heres non habet actionem; item servus adstipulando nihil agit quamvis ex ceteris omnibus causis stipulatione domino acquirat. Idem de eo qui in mancipio est, magis praevaleat; nam et is servi loco est. Is autem qui in potestate patris est, agit aliquid: sed parenti non acquirit, quamvis ex omnibus ceteris causis stipulando ei acquirat; ac ne ipsi quidem aliter actio competit, quam si sine capitis deminatione exierit de potestate parentis, veluti morte ejus, aut quod ipse flamen dialis inauguratus est. Eadem de filiafamilias, et quae in manu est, dicta intelligemus 4.

115. Pro eo quoque qui promittit, solent alii obligari: quorum alios sponsores, alios fidepromissores, alios fidejussores appellamus 5. — 116. Sponsor ita interrogatur, IDEM DARI SPONDES? fidepromissor, IDEM FIDEPROMITTIS? fidejussor ita, IDEM FIDE TUA ESSE JURES? Videbimus de his autem, quo nomine possint proprie appellari, qui ita interrogantur: IDEM DABIS? IDEM PROMITTIS? IDEM FACIES? — 117. Sponsores quidem et fidepromissores et fidejussores saepe solemnes accipiunt, dum curamus ut diligentius nobis cautum sit 6; adstipulatorem vero fere tunc solum adhibemus, cum ita stipulamur ut aliquid post mortem nostram detur (quod) stipulando nihil agimus. Adhibetur autem adstipulator, ut is post mortem nostram agat: qui si quid fuerit consecutus de restituendo eo mandati iudicio heredi. tenetur.

118. Sponsoris vero et fidepromissoris similis conditio, fidejussoris valde dissimilis. — 119. Nam illi quidem nullis obligationibus accedere possunt, nisi verborum; quamvis interdum ipse qui promiserit, non fuerit obligatus: veluti si aut pupillus sine tutoris auctoritate, aut quilibet post mortem suam, dari promiserit. At illud queritur, si servus aut peregrinus sponsoverit, an pro eo sponso aut fidepromissor obligetur. Fidejussor vero omnibus obligationibus, id est, sive re, sive verbis, sive litteris, sive consensu contractae fuerint obligationes, adici potest; at ne illud quidem interest, utrum civilis an naturalis obligatio sit, cui adiciatur: adeo quidem ut pro servo quoque obligetur, sive extraneus sit qui a servo fidejussorem accipiat, sive dominus in id quod sibi debeat 7. — 120. Praeterea sponsoris et fidepromissoris heres non tenetur, nisi si de peregrino fidepromissore queramus, et alio jure civitas ejus utatur; fidejussoris autem etiam heres tenetur 8. — 121. Item sponso et fidepromissor (per) legem Furiam biennio liberantur; et quotquot erunt numero eo tempore quo pecunia peti potest, in tot partes deducitur inter eos obligatio, et singuli viriles partes. Fidejussores vero perpetuo tenentur; et quotquot erunt numero, singuli in solidum obligantur. Itaque liberam est creditori, a quo velit solidum petere, sed ex epistola aivi Hadriani compellitur creditor a singulis, qui modo solvendo sunt, partes petere. Eo igitur distat haec epistola a lege Furia, quod si quis ex sponsoribus aut fidepromissoribus solvendo non sit. quoque. Cum autem lex Furia tantum in Italia locum habeat, consequens est ut in provinciis sponsores quoque et fidepromissores proinde ac fidejussores in perpetuum teneantur, et singuli in solidum obligentur, nisi ex epistola divi Hadriani hi quoque adjuvari videantur 9. — 122. Praeterea inter sponsores et fidepromissores lex Apuleia quandam societatem introduxit; nam si quis herum plus sua portione solverit, de eo quod amplius dederit, adversus ceteros actionem habet. Lex autem Apuleia ante legem Furiam lata est,

1. Inst. III, 19, § 9. — 2. Id. § 10. — 3. Id. 20, § 5. — 4. Sequitur spatium vacuum. — 5. Inst. III, 20, § 1. — 6. Id. — 7. Sequitur spatium vacuum. — Inst. III, 20, § 1. — 8. Id. § 2. — 9. Id. § 4.